

Милош И. Милошевић

ЊЕГОШЕВ СТАВ ПРИЛИКОМ АУСТРО-ЦРНОГОР- СКОГ РАЗГРАНИЧЕЊА НА ПОДРУЧЈУ ДОБРОТЕ (1837-1841)

Нашој науци су доста рано били познати неки документи са битним резултатима разграничења у Доброти и околним насељима. Први је Марко Драговић 1901. год. објавио, између осталог, и важну „Погодбу...“ од 15. јула 1841, која се односила и на Доброту,¹ а представља у ствари цјелину са „Протоколом о границама...“ под истим датумом, који ми сада на крају овога рада доносимо. И међу Његошевом кореспонденцијом сачувана су разна писма у вези са разграничењем, па и једна „Изјава“ од 17. XII 1840. у вези са границама.² Обилна литература имала је у рукама основне чињенице које је могла да користи.

Али сви ти важни документи откривали су ипак само фактографску страну нашег проблема, и то у његовом коначном облику. Питање разграничења на добротом подручју има, међутим, прилично бурну развојну линију и карактеристичне преломне фазе. Разграничење на овој секцији је плод дугих и мучних нагађања, током којих се могу пратити разне струје, утицаји и кретања. То је највећим дијелом открила грађа Задарског архива, коју је, у вези са проучавањем Његоша, пробрао

¹ „Једна биљешка о границама међу Црном Гором и Аустријом које су уређене за вријеме Владике Петра II“, Књижевни лист, орган Цетињске читаонице и Горског вијенца, децембар 1901, св. XII, стр. 418—421. Још треба истаћи да Драговић каже како је те изворе исписивао „из которског опћинског архива“ и како су се тада тамо налазили документи и за остала гранична подручја. Данас се тај фонд налази у Државном архиву у Котору, али у њему више нема оригиналних протокола о разграничењу него једино за секцију Шпиљара и Шкаљара (ОК IX, 66/4). Додајмо још карактеристичну појединост да из фонда општине Доброта (ОД) једноставно комплетно недостају баш године битне за разграничење (од 1837. до 1841).

² Писма II (1838—1842), Цјелокупна дјела П. П. Његоша, књ. VIII, Просвета, Београд 1953, стр. 253.

и исписао др Јевто Миловић.³ Истина је да Доброта представља само један детаљ из укупне велике цјелине проблема око разграничења од Цуца до Црмнице, али тај детаљ има посебну физиономију, коју вриједи проучавати.⁴

Суштина проблема, изгледа нам, лежи у чињеници да се на подручју Доброте тада живље манифестовао један сасвим реалан стољетни и мање-више латентни сукоб између два сусједна насеља, Доброте и Залаза, који је прелазео обичне чарке и сукобе. Иако се тај конфликт, како већ и на први поглед можемо претпоставити, без сумње потхрањивао и тиме што су се на нашој обали вјековима постављале границе туђих држава, ипак је он имао разне друге и сасвим реалне и специфичне мотиве и није био вјештачки монтиран. Ако је то тачно, онда је у првом реду важно да утврдимо и објаснимо реалне историјске процесе који су до тога довели. Јер то су терени везивани и раздвајани многим спонама и многим узајамним потребама, али и многим сукобима. Широки пут старих трговачких контакта, одакле је силазило нарочито месо и сир, да са добротским једрењацима пође у свијет. Пут куда су нагомилани капитали поморских трговаца, у разне сврхе давани под зајам. Терени везани свакодневним контактима, преузимањем радне снаге по кућама и бродовима, па још понекад и „срђени и опријатељени међу се и окумљени — како би то рекао Лазо Пророковић — па ко ће за сваки ручак или објед, или за чашу ракије да тражи паша-порац.“⁵ Али то су терени веома често окренути једни према другима осветољубивим, пријетећим и насилничким ставовима из различитих мотива. Свакако стицајем околности, двије комисије за разграничење су том конфликту, природно, само дале маха, заоштриле га до опасне мјере, да на крају нађу извјесно форсирано рјешење. На челу та два антагонистичка става нашли су се, с једне стране, Његош са црногорском комисијом, која је била позвана да заступа тезе Залажана, а с друге стране разни представници аустријских власти, који су стигали одлучујућу ријеч у аустријској комисији, а требало је да заступају ставове Доброћана. Намјерно сам изабрао израз „разни представници“, јер је развој спора разграничења око Доброте и су-

³ Тај велики и изванредно прецизно обављени рад у Државном архиву у Задру др Миловић је извео за Историјски институт СР Црне Горе у Титограду, гдје се сада та цјелокупна документација у повезаним свесцима може и користити. Та грађа носи назив: „Исписи из Државног архива у Задру, година... Пронашао, исписао, исписе упоредио с оригиналом Ј. Миловић“. Код даљег цитирања ових задарских исписа Миловићевих користитићу скраћеницу: ЗИМ. Од споменуте грађе нијесам могао користити свеске за 1837. и 1838. годину.

⁴ Али баш зато што је ипак детаљ из велике цјелине, свјесно смо избегавали да идемо у непотребну ширину, нарочито у вези са обилном литературом о Његошу. Бирали смо, дакле, само неке моменте које смо сматрали карактеристичним, стављајући у први план необјављену грађу.

⁵ В. М. Г. Медаковић, П. П. Његош, Нови Сад 1882, стр. 161—163.

сједних насеља допринио персоналним промјенама главних представника те комисије.

Али ни црногорска ни аустријска комисија нијесу биле сасвим јединствене и у њима су се јасно оцртавале по двије струје. Прва је била ексклузивна, непомирљива, затворена само у себе и своје властите уже интересе, а без освртања на разне међународне, тактичке или пак реалне и фактичке разлоге. Друга је била умјерена и више-мање помирљива. У црногорској комисији изгледа нам да је представник те прве струје био ујак владин, његушки капетан Лазо Пророковић, веома утицајан, нарочито у првој фази преговора. Можда је он најлапидарније изразио своје мисли о разграничењу у — истина нешто каснијем — сукобу (1848. год.) са окружним поглаваром, у палати кап. Крста Радоничића у Доброти: „Наша је граница била на плочи портуна — врата — од града Котора“.⁶

Његош је заправо био у веома тешком положају, јер се, с једне стране, нашао под снажним притиском свог утицајног ујака, а с друге стране руског представника Александра Владимировича Чевкина, који је, нарочито у другој фази преговора, подржавао крајња уступања Аустроји и њеној ексклузивној тези. Његош је, како ћемо видјети, ношен тим утицајима, прешао из једне крајности у другу.

Међутим, у аустријској комисији у првој фази преовлађује релативно умјерена струја, коју предводи в.д., окружни поглавара у Котору, Габријел Ивачић. Она се заснива на помирљивим ставовима самих Доброћана, на разумијевању развоја и положаја насеља, колико год се то од аустријског вишег службеника уопште могло очекивати, Међутим, послије смјењивања Ивачића и доласка на положај предсједника комисије дворског савјетника баруна Фердинанда Шалера (Schaller), намеће се споменути ексклузивни став, који је имао крајње негативне политичке циљеве на подручју Боке. Јер он је најприје у разграничењу ишао за потпуним и „херметичким“ одвајањем народа с једне и с друге стране границе. А послије разграничења требало је да дође и до елиминисања црногорског посједа на аустријској територији у Боки и тако би се црногорски поданици изједначили у третману са турским поданицима.⁷

У центру наше пажње је став Његоша и ми ћемо нарочито исцрпно изнијети његове изјаве и разна реаговања у оквиру наше теме, која се налазе у званичним достављањима, пажљивом праћењу и званичним и приватним разговорима са аустријским властима. Како Његоша разумјети, нарочито приликом крајњег

⁶ Исто, стр. 163.

⁷ «equiparandoli col divieto di possedere ai sudditi turchi». Тада је, 1832, прије Ивачића, вршилац дужности окружног поглавара у Котору био Michele Martellini (1830—1834). ZIM, DAZ 140. (b. XI a C. XI. 1832 »р. 2. febr. 832 p. 197/p).

попуштања пред коначним саглашавањем 1841. године? Карактеристично је у Његошевом ставу на подручју Доброте, и не само ту, да се он стално повлачио. Иако је на то био присиљен, уз очито лично незадовољство и негодовање, имао је тешку дужност да то правда и пред својим сарадницима у комисији и пред народом, који поготово није могао да га разумије. Етапе рјешавања добротских и осталих граничних проблема везују се са првим и другим долазак Чевкина. Али иако нам је јасан тај пресудни и већ давно утврђени руски утицај на промјене Његошева става, ипак нам необично изгледа тај брзи и на изглед безболан пристанак на материјалну накнаду код коначног разграничења. Његош је толико тешко пристао на компромисе из 1839. да заиста изненађује то релативно брзо мирење са новом солуцијом. Посматрајући природу тог проблема у Доброти и околним насељима, ми смо, поред руског утицаја, склонили да направимо још једну претпоставку. Јер без икакве сумње Његош је увиђао једну битну ствар. Подручје Доброте и оближњих насеља које је било везано за спорни проблем заједничке испаше носило је неизмјенљиву карактеристику, неодвојиву од геофизичких и економских услова терена и стољетним начином живота брдских становника. И када се приморје окренуло поморству, околна брда су тим сигурније закорачила на ниже и топлије терене за вријеме зиме. Залажани су прелазили преко планинског врха и силазили у подручје Доброте, тако рећи по закону „осмозе“, јер су ту Доброћани остављали празан простор, окренувши се мору и оптеретивши се капиталима. Сматрамо да је зато Његошу било више него јасно да у ствари никаква мање-више срећна правна формулација не може да измијени стварно стање ствари, укоријењено на тим примарним основама, законитости и условљености живота на таквом терену. Због тога је, вјероватно, Његош лакше пристао да избјегне отежање, међународне распре и сукобе, а да дође и до материјалних средстава. А стихија живота је опет морала неизбјежно да понесе брдска насеља на зимско коришћење приморских паљина. Зато је Његош осјећао да у крајњој линији не може ни да оштети ни да задржи своје сународнике. Па је могао и да буде попустљив, чак и неочекивано умјерен у тражењу одштетне суме, и дарезљив, када је он сам, породично, био у питању. А да се стварно тако десило и да је залашка испаша — и поред разграничења — и даље обављана, имамо много доказа. Али најочљивији је рецидив тако лоше обављеног разграничења избио баш у Доброти. Како је познато, интервенција једног одјељења аустријске војске против црногорских пастира на планини у Доброти изазвала је масовну репресалију Црногораца 1848. по Доброти и Љутој, због чега је и сам Његош лично силазио у мјесто да мири.

Најзад, од посебног нам је интереса да изнесемо и тадашњу ситуацију и став Доброте, која је — по Томановићу — „владици најмилије мјесто у Боки, у ком су не само он него и ње-

гови претходници имали најпоузданијих пријатеља.⁸ Али није најлакше доћи до тога става, јер је он у документацији испреплетен са аустријским тезама и тумачењима. По Ивачићу, како ћемо видјети, Доброћани су свакако били за умјерен став и додјеливање испаше Залажанима, иако су стајали на позицијама својих „историјских права“ и власништва планине.

Овај рад ћемо подијелити у неколико поглавља. У првом износимо припремни стадијум и осврћемо се на аустријско прикупљање архивске документације и њен значај (I). Затим износимо прву фазу преговора, која — послје савладавања мртве тачке — доводи до прелиминара од 18. IX 1839. године (II). У даљем поглављу се износи ток преговора који доводи до дефинитивног „Протокола о разграничењу од 15. VII 1841. године (III). И на крају доносимо сам текст Протокола и неопходна објашњења за њега и за приложену географску карту (IV).

I

Добротски терени се први пут спомињу 1260. год. у једној даровници Календе Трипова де Ламприно, оца Дауше.⁹ Иначе је сасвим оправдана претпоставка да су још од римских времена на Доброта и Врмац сачињавали дистрикт града Котора.¹⁰ У најранијем спомену у Которском статуту из прве половине XIV ст. Доброта је у чл. 111 — у вези са стражарењем — тачно разграничена са двије ријеке и то Шкурдом поред зидина («a flumine Sathari») и Љугом ријеком («usque ad flumen Daranti»), али се ту ништа не говори о граничној линији према планинским гренима и Залазима. У ствари и сами Залази су у доба Немањића припадали которској општини. Истина, како је познато, има разлике између текста Душанове повеље издате у Приштини 1351. и закључака Которске општине, наведене у чл. 415 и 423. Которског статута.¹¹ У Душановој повељи, се, наиме, баш налазе — осим Баошића — још наведени и Залази, а у Статуту не, па то може да изазове сумњу о дјелимичном фалсификату тога

⁸ Др Л. Томановић, Петар II Петровић Његош као владалац, Цетиње 1896, стр. 171.

⁹ »omnes terras meas que sunt in Dabrat cum omnibus pertinenciis earum dedi nepti mee Belle filie Dausi...« Т. Смичиклас, Дипломатички зборник КХДС, VI, стр. 437. Име смо транскрибовали у „Дауша“, јер сматрамо да је оно и до данас очувано у називу добротског топонима: Даосине, Даушине, за терене код воде зване „Бижовина“. — Иначе, тај се спомен доиста налази у документу Дубровачког архива из 1283, како цитира Синдик, али се у њему у ствари опет наводи нотарска исправа из 1260. Види Др Илија Синдик, Комунално уређење Котора, САН, Београд 1950, стр. 23.

¹⁰ Исто, стр. 18—19.

¹¹ Исто, стр. 29.

детаља.¹² Али осим тога, још у чл. 440. истог Статута објављена је и друга Душанова повеља из Неродимља. Ту се, поред осталог, изрично спомињу и Залази, дати Котору за њихову „одану вјерност и часну службу“.¹³

Сасвим је разумљиво да ове то за Аустрију није више могло да има практичног интереса, па је и сам в. д. окружног поглавара Микеле Мартелини (Michele Martellini) још 1832. јасно подвукао да — иако немањићке повеље објављене у Статуту сматра за документарну базу аустријског става код разграничења — ипак потраживање Залаза (и Мирца) не долази у обзир, јер су ти посједи одавно припојени Црној Гори, па их ни сама Млетачка Република није никада својатала.¹⁴

Али, иако јој је Статут као документација био лако приручи. Аустрија је ипак организовала мучно и дуготрајно испитивање архивалија Беча, Венеције, Задра и Котора. То јој је било потребно, јер се заправо ипак сматрала насљедницом Млетачке Републике на њеним обалама, па је нарочито тражила податке о млетачким границама. А то је био веома тежак проблем.

Јер шта је било са границама на овом подручју послје доласка Млетачке Републике, извори нам не говоре јасно. Истина, послје тешког ратног врења које је настало по Боки од 1421. год., када је Млетачка Република одбила да деспота Стефана призна за насљедника Балшића, дошло је до разграничења. Само, ово подручје које нас занима није обиљежено ни у једном документу послје Вучитрнског уговора о миру 1426. год., у Дривосту исте године и у Смедереву 1435. године.

Током 1832. у Котору ради луковник Бернард Кабога. У његовом, једино са архивистичког становишта занимљивом извјештају, нема важнијих конкретних података за Доброту.¹⁵ Још крајем идуће, 1833. год. Ивачић моли Задар да му се одложи рок за изналагање документације, јер је још у потрази за изворима,¹⁶ а крајем 1834. расправља се о напрази пензионисаног судског секретара Ивана Валерија, који је преко осам мјесеци изванредно напорног рада одвајао историјску документацију о разграничењу.¹⁷

¹² У тој потврди старијих даривања Немањића граду Котору, уз Грбаљ цар Душан још наводи: „Мирац, Лозица, Доброта до Љуте... и сувише тога дах им више реченога града им Леденице доње и горње и Залазе со всеми правинама своими...“ Стојан Новаковић, Законски споменици СКА, Београд 1912, књ. V, стр. 32.

¹³ Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616, стр. 272. Упоредити и другачији превод код Рачког (Рад ЈАЗУ, књ. I, 1867, стр. 143). Важно је да се ту граница назначује од Пестинграда до Залаза „равно по врху брда...“

¹⁴ ZIM, DAZ 140 (b XIa c. XI 1832 »pr. 2 Febr. 832 P 197/p).

¹⁵ ZIM, DAZ 12 (b. IIIa c. Geheime Akten 1832).

¹⁶ ZIM, DAZ 151 (b XIa c. XI/a. 1832) pr. 833 2601/p. № 1332/p.

¹⁷ ZIM, DAZ 179 (b. XIa c. X/5. 2. 1835) pr. 27.8 834. 2204/pp. № 118/p.

Све то није донијело неких већих резултата, поготово не за Доброту. Заправо, остајало је отворено главно питање, наиме да ли је стара млетачка граница ишла врхом планине или не.

На познатој карти из 1688. год. картографа Млетачке Републике франџевца Марка Коронелија (Coronelli) нијесу означене границе између Црне Горе и Боке, а и иначе на њој „вриједност и тачност карте опада удаљавањем од обале.“¹⁸

Али те старе немањићке традиције, још унијете у Которски статут, формирале су најдубљи слој увјерења Доброћана о праву својине над планином, коју су — прије преласка на бављење поморством — свакако и сами користили. То је тада већ, наравно, све без практичног значаја, али је од интереса, јер је, како смо већ рекли, формирало свијест Доброћана. Само, како ћемо то касније рељефније истаћи, на том подручју су током дуге млетачке владавине измијењене прилике, а живот је унио битне, фактичне новине. Зато је важно да се сада осврнемо и на нове уговорне односе, који се огледају у каснијим сачуваним арбитражним пресудама са тог подручја.

Штета је што се није могла пронаћи најстарија позната арбитража из фебруара 1522. о границама Доброте и Залаза, за којом је аустријска комисија трагала.¹⁹

Али су нам зато веома драгоцјени подаци из почетка XVII ст. Ту је арбитражну пресуду од 8. V 1621. донио војвода которског контада Трипо Болица, а према споразуму главара Доброте Ника Стијепова и Вука Стијепова Опареновића са представницима Залаза Брацаком Николовићем и Раћеном Братичевим. По њој видимо да је било дошло до свађа и сукоба и да су се Доброћани тада оштро опирали праву Залажана на испашу. Млетачки представник власти, међутим, узима у заштиту Залажане и доноси њима у прилог пресуду, иако се изрично каже да су потчињени Турцима. Занимљиво је да ни ту арбитражу не спомињу аустријски експерти. Можда је нијесу нашли међу документима, а можда је нијесу хтјели ни наводити, јер им није ишла у прилог. Болица је, послитје исказа странака, пресудио да Доброћани одобравају залашку испашу „унутар своје границе, као и на приватним посједима.“²⁰ Само су ту постављена два услова. Први је да Залажани због снијега „буду присиљени да се спусте доље“, а други је да ће сваку евентуалну штету морати по процјени да наплате. Врло је занимљиво да се извјесна накнада (»regalia«) за испашу није тада предвидјела у корист Доброћана, него у корист самог арбитра Болице. Њему ће се,

¹⁸ Илија Синдик, Коронелијева карта Боке Которске, Гласник Географског друштва, Београд 1927, св. 13, стр. 89.

¹⁹ Државни архив — Котор (ДАК), Од IX, 433.

²⁰ »dentro nel proprio confin come nelle loro proprie ragioni«... (»Varie regolazioni di confini in Dalmazia et Albania tra il Gran Signore e li Veneziani dal 1516 al 1636«, Библиотека »Paravia« у Задру бр. 7527, стр. 112—113. Цитирам по исписима пок. дон Антона Милошевића).

дакле, сваке године о Ђурђевдану давати два козлића. Ово је, како се каже, врста казне и одштете против Доброћана, јер су у том сукобу са Залажанима једноставно одузимали њихову стоку. Како Болица одлучује, та се одузета стока неће наплаћивати, али зато он одређује да ће Залажани користити испашу „за чисту љубазност“ Доброћана. Ту Болица хоће да изглади постојеће несугласице, па подвлачи међусобне везе, пријатељство и њима „убичајену љубазност, коју увијек користе према добрим пријатељима и сусједима.“ Нарочито важан пасус о давању накнаде, уобичајене „већ толико година“, ²¹ казује да је испаша старијег датума и да су тачна тврђења да се ради о древном обичају на том терену.

Такво је увјерење постојало и код Доброћана и њега је, како ћемо видјети, прихватио и предсједник аустријске комисије, Ивачић. Он нпр., у једном допису од 26. III 1840, заједно са капеланом Орешковићем, износи доста прецизно историјат и отворено каже да у Доброти „од најстаријих времена која се и не памте, Црногорци врше право испаше на цијелом брду, а посљедњих година владавине Млетачке Републике проширили су се до вртова и настањеног подручја.“

Иначе цијела прикупљена историјска документација практично није имала ефекта у расправама, осим да задовољи „историјску радозналост“. У изворима, истина, није ни било довољно директних и аутентичних опомена спорних граничних тачака, али је такву документацију црногорска комисија и принципијелно одбацивала. Много је пута, наводно, изјављивано, чак и од стране Његоша и Чевкина: „да сличних документи на њих немају никаквог утицаја, да чак када им и не би недостајала аутентичност, недостајао би им увијек њихов пристанак; да су раније владавине и општине округа могле међу својим границима обухватити и Цетиње и остала мјеста у унутрашњости, али да они никада неће признати друге документе, осим оних који су били склопљени уз њихов пристанак и од њих признати и потврђени.“ ²²

II

Иако ћемо у цјелини моћи да закључимо — наравно, увијек у поређењу са крајњим исходом разграничења — да је Ивачић, као главни фактор у аустријској комисији, у свом ставу код преговарања био релативно увиђаван, а прелиминарни релативно реалистични и повољни, ипак је до њих дошло са великим тешкоћама. Главне тешкоће се ипак нијесу сводиле на добротску, него на паштровску планину, или на шкаљарску „Лоцицу“, али је, како ћемо видјети, и око разграничења у Доброти било озбиљних несугласица, које су погоршавале ситуацију, до-

²¹ »et perche essendo solito di tanti anni usar una certa regalia la villa Salase per il pascolo che fanno...« исто.

²² ZIM, DAZ 281 (b. X a C. X/5. 1. 1840) »pr 1/4 840. 716/pp 177.

водиле до репресалија, кретања маса и опасности од новог оружаног разрачунавања.

Већ и у вези са методологијом како приступити разграничењу сачувано је једно Његошево писмо од 27. VIII 1837. у коме долази до изражаја неслагање са аустријским предлогом о непосредном консултовању пограничног становништва, јер сматра да ће бити „дуго и тешко сложити овуд пограничне житеље.“ Много експедитивнијим сматра формирање посредне мјешовите групе од укупно осам чланова, који би биљежили мишљења мјесних представника, а комисија их усклађивала.²³ То овдје посебно наводимо, јер нам изгледа да је Аустрија инсистирала на систему непосредног консултовања становника насеља, са одређеном, и то двоструком, рачуницом. Први је разлог — сигурно — био спољнополитички, због Туроке, и њега је јасно образложио далматински гувернер Венцел Фетер Лилијенберг у усменим упутствима свом ађутанту кап. Орешковићу, од 23. VIII 1837. год.: „Преговори морају, иако се заправо воде између наше и фактичне владе Црне Горе, ипак привидно изгледати као да се обављају само између општина, да бисмо избјегли љубомору Портину.“²⁴

Али сматрамо да је постојао још један разлог. У тим тзв. колективним саглашавањима лакше се утиче, затеже, тражи, да би се добило што више. Његош 5. IX 1838. из Доброте примјеђује руском вицеконзулу у Дубровнику Јеремији Гагићу: „Дијелење граница иде споро, јер комисија аустријска најма никакве власти приморати општества да пристану на закљученија која би обојудне комисије чинили, зато се негдје и дијели граница, а негдје оставља онако неодијелена“.²⁵ Нешто касније (10. VII 1839) он ће то поновити Гагићу у још јаснијем облику: „јер аустријска комисија нема рјешително никакве власти да сама у договору с нашом комисијом забиљежи границе, него се поводи за својим, са Црном Гором граничећим житељима, а ови бог зна гдје унутра у Црну Гору кажу своје границе... јер бо један најпоследњи сељанин аустријски да рече да не пристајем на то што сте ви комисија раздијелили, аустријска комисија, ако не успије да га убиједи како молећи га да пристане, раздијеленије се они час прекида“.²⁶

Међутим, то је функционисало тамо гдје је било корисно. И баш случај Доброте показује шта је остало од те фасаде „народне воље“ када је требало окренути курс. Већ смо напомену-

²³ Писма I (1830—37), нав. издање, стр. 395.

²⁴ Јевто Миловић, Извјештај Фридриха Орешковића о Црној Гори од 10. јула 1840. Јохану Аугусту фон Турском и разни документи који се односе на тај извјештај, Споменик САН CIV, Београд, 1956, стр. 5 и 25.

²⁵ Писма II, н. д., стр. 111.

²⁶ Исто, стр. 187.

ли како је становништво Доброте несумњиво заступало компромисни став Ивачићевих прелиминара из 1839, али су их власти ипак срушиле да би извукле што више и стигле до крајњих захтјева из 1841. год. за које се Доброћани нијесу залагали.

Али одмах у почетку преговора поставило се у начелној и сасвим непомирљивој оштрини питање: коме припада планина изнад Доброте и куда по њој повући граничну линију. У каснијој фази оно ће добити, међутим, један сасвим практичан вид права на испашу. Начелни став црногорске комисије и Његоша, у првој фази преговора, био је да власништво читаве планине над Добротом припада Црној Гори, а да границу треба повући до самих обрадивих површина Доброћана. Његош је, дакле, подржавао став Залажана и у једном одговору Ивачићу од 9. IV 1839. пише: „Што се пак тиче за травнину, Залажани су мени претставили да не имају ништа давати Доброћанима, јер они нису на њихова пасишта своју стоку држали и пасли.“²⁷

Такав став није био прихваћен. У њему су се током дискусија одвојиле двије ствари. Прва је више фактичке природе и од значаја је јер је прихватају становници Доброте. Ријеч је о признавању права на испашу, која се стварно обављала „у свим временима“ и коју сматрају оправданом. Схватају је реално као задовољење виталних потреба Залажана да „сачувају своју стоку када снијег и лед прекрије њихова насеља“. То је, дакле, узето за основ преговарања, а признавано је „неометано коришћење пасишта за више од једног столјећа, које није никада забрањивано ни из санитетских, нити из било каквих других разлога од стране разних владавина које су се смјењивале...“²⁸

Сасвим се другим и одвојеним питањем сматрало право власништва планине и — према томе — повлачење границе, са својим различитим, а нарочито стратешким аспектом. То је био тежак проблем, који је могао затворити све путеве преговорима. Не треба превидјети да је Залазе заступао и Протокол 1841. за њих потписао сам Лазо Пророковић. Доброћани су, истина, имали у рукама и свјежу документацију о наплати траварине, али се на различите начине тумачило питање за који се дио планине, заправо, та траварина наплаћивала. Да ли за цијелу планину или само за доње терене, који су неоспорно припадали До-

²⁷ Исто, стр. 161.

²⁸ Из писма Ивачића и Орешковића Задру од 20. IX 1839. године. ZIM. DAZ 231 (b. IX a. c. X/5. 1. 1839) pr. 25. settembre 839 1653/pp 599.

броћанима.²⁹ Ови свјежи документи о траварини су били чак из 1835. и 1838. год.³⁰

Али у цијелој тој распри није нама данас важна количина докумената, колико је занимљиво схватити та два става као резултанте различитих историјских ситуација. У суштини, читава то питање може на први поглед изгледати и сасвим неразумљиво. Јер је заправо коришћење и власништво планине над Добротом морало да буде провјеравано, тако рећи, у свакодневној пракси. А само постављање тог питања и његово различито тумачење постаје нам сасвим јасно тек када се подсјетимо да Доброћани током XVI и XVII в. рапидно напуштају земљорадничко-сточарско занимање, да би на самом почетку XVIII в. постали потпуно поморско насеље и за то стекли званичну потврду. У млетачкој терминацији о додјеливању поморског статуса Доброти и Љутој 1717. год. стоји: „како се однедавно веома повећало становништво ових двају мјеста и како на том уском дијелу неплодне и камените земље, гдје их је Бог поставио, природа отима храну, људи су у немаштини посљедњих година почели да се баве поморством и ту су, наклониошћу неба, успјели да створе тако велико тијело помораца да је према њима сасвим ништаван број помораца самога града (Котора) и других мјеста у заливу.“^{30а} Наравно да то доводи до дубоких промјена. Најприје демографски, од ранијих 715 становника имамо забиљежено 1748. год. 1665 становника у око 300 породица. Али посебно нам је занимљива статистика Франћеска Приманија из 1758, јер даје податке о социјалној структури у самом мјесту. Тада је Доброта имала 42 капетана и официра, 158 морнара, 45 бродова, урачу-

²⁹ Занимљива је једна формулација Залажана, на ком мјесту, по њиховом схватању, треба повући ту границу према Доброти: „на кордону цркава у брду“ (*al cordone delle chiese sul monte*). То се мисли на низ малених црквица према брду као Св. Иван, Сви свети, ДАК, Од V, 450.

³⁰ У оригиналној потврди, потписаној, 1. III 1835. од Пера Петровића и попа Њика Калуђеровића, Мали Залажани се обавезују Доброћанима да ће платити заостају траварину за коришћење добротских терена за ласишта и да ће надале плаћати уредно. Ако се то не оствари, нек буду удаљени са добротских граница и Доброћани ће моћи дати под најам ливаде коме хоће. Залажани се још обавезују да неће прилазити посједима испод локалитета Точила и да ће накнадити све штете. Сличан је документ од 6. III 1835. у корист цркве Св. Матеја, којим се становници Великих Залаза обавезују да ће Доброћанима исплатити траварину „за њихову планину“, док буду пасли са стоком на њему, као и да без тражења неће улазити у добротске земље и да ће накнадити штете. И најзад, сличну су обавезу преузели Драговићи у корист цркве Св. Ивана, наиме да ће платити траварину „за добротску планину“. Изузети од испаше остају обрађени терени и вртови Доброћана, осим уз изричне дозволе. (Археолошки музеј, Сплит, »Documenti nei confini di Dobrota, стр. 101).

^{30а} Милош Милошевић, Један документ о развоју поморства Доброте и Љуте с почетка XVIII вијека, Годишњак Поморског музеја — Котор (ГПМК) V, 80.

навши и гаете. Занатлије нема ни једнога у мјесту. Од стоке има свега 50 грла ситне стоке, 3 вола и 30 телади.³¹

И за доба које испитујемо, отприлике, такође имамо статистичких података, по којима видимо да је ситуација била отприлике иста. Тако знамо да је Доброта 1822. имала 1385 становника. Што се тиче поморства, које је — како је познато — за вријеме француске владавине тешко оштетило Боку, Доброта средином XIX ст. није лоше стајала. Забиљежено је да је тада имала преко 50 што већих што мањих бродова и 86 капетана, док остале ниже поморске шарже ту нијесу назначаване.³²

Све је ово од крупног значаја, јер нама је тек сада потпуно јасно у коликој су се мјери Доброћани, релативно веома рано, потпуно и дефинитивно били окренули према мору, пуним својим виталитетом и цјелокупним интересом. Истина, у новије доба је трговачки откуп од залеђа сасвим опао, једино се Доброћани ту и тамо јављају као кредитори. И за Његоша се зна да је позајмљивао новац у Доброти, а и иначе је радо залазио у добротске куће.³³ Доброћане, према томе, нијесу могли да занимају испаше, нарочито подручја удаљенија од кућа, а стизали су да воде рачуна највише о својој кући и околној земљи. Према томе велика пространства добротске планине, са евентуалним сигним и посним користима, остала су далеко од пажње помораца. Символична примања од испаше добијале су цркве.

Тај процес код становништва Доброте развијао се упоредо са другачијим процесом код Залажана. Они, чврсто и неодојиво везани за особине тла на ком живе и за сточарско занимање, морају тражити зимску испашу за своју стоку. А уколико су се на падинама планине сретали Доброћани стољећима све рјеђе, па онда и никако, код Залажана се будило осјећање искључивости и пуног власништва. Јер у ствари онај чести и званични термин „заједничке испаше“ био је сасвим фиктиван. О томе отворено говори катастарски инспектор Милајзен (Mühleisen) у доба коначног разграничења 1840. године. Процјењујући подручје испаше и задржавајући се на термину „заједничког коришћења“ из прелиминара 1839, он тврди да становништво Доброте — уз остале двије сусједне општине — уопште нема значајније количине стоке, тако да та тобожња „заједничка испаша“ практично искључиво припада Црногорцима.³⁴

³¹ Глигор Станојевић, Неколико статистичких података о Боки Которској из средине XVIII вијека, Споменик САН СЦ, Београд, 1956, стр. 29; М. Милошевић, Носиоци поморске привреде Доброте прве половине XVIII вијека, ГРМК, ГРМК VIII, стр. 102—103.

³² М. Милошевић, „Славјанска читаоница“ у Доброти и препородна културно-политичка струјања, Задарска ревија 1963/1, стр. 9.

³³ По једном Ивачићевом допису од 15. II 1836, Његош је преко брата тражио 500 талира, са обавезом да их врати димљеним месом. ZIM, DAZ, 196 (b. XIII a c. Dal № 1 al № 200 Central Acten. 1836) »pr. 20 Feb. 836. 51/c.p«. Познати су боравци Његошеви код Ивановића и Радоичића.

³⁴ ZIM, DAZ 245 (b. Xa C. X/5 1. 1840) »pr. 4/12 840. 2739/pp 652«

На тај начин Доброћани полазе са историјских и легалистичких позиција докумената и права власништва, а Залажани, међутим, с фактичног становишта свог дугог и тупог практичног коришћења терена, (као и чињенице да становници Доброте већ давно не надзиру и трајније не ометају коришћење тих терена. Сасвим је разумљиво да је тај недостатак надзора довео до тога да су „од веома давних времена Црногорци користили испашу не само на споменуте двије трећине, као и на трећу трећину, него чак и по вртовима и обрађеним земљама те општине.“³⁵

Аргументе Залажана су поздравили Његош и црногорска комисија. Тим прије што је то фактично стање доносило један дио терена у оквиру вјековне тежње Црне Горе за морем, и посебно Боком, сасвим свјеже манифестованој за Петра I и Централне комисије уједињења, баш у Доброти, пред сам почетак II аустријске владавине. У том је смислу карактеристично свједочење кап. Орешковића да су му „сваком приликом црногорски поглавари као неку врсту укора“ говорили да је Бечким конгресом нанесена Црној Гори неправда. Ту мисао, која по Орешковићу „влада свим духовима“, овако је формулисао руски потпуковник Јаков Озерецковски, мислећи на Црногорце: „Требало им је на Бечком конгресу дати у поседство Котор, и само наш млитави цар Александар могао је да почини тако велику прешку, па да заборави овај интересантни народ...“³⁶

Снага увјерења и једних и других била је, како видимо, са веома дубоким коријењем и само је неки спољашњи фактор могао толико снажно да утиче да се савлада та мртва тачка у преговорима. У тој атмосфери се јавља и низ оружаних акција и притисака разне врсте на подручју Доброте, а стање се само погоршава, поготово послјије крвавих догађаја на паштровској планини. У подужем писму Јоза Ивановића из Венеције неком званичном лицу 12. I 1839. говори се о немирима посљедњих мјесеци, у „смишљеном циљу да се поремети мир у Воки Которској, а нарочито лична сигурност у општини добротској“ и тражи се заштита. Ивановић истиче да је прошло вријеме непосредних разматувања граничних општина из времена када државе — из спољнополитичких разлога — нијесу хтјеле да се мијешају и да преузимају одговорности, него су препуштали општинама чак и разматувања. Сад је већ држава обавезна да енергично заштити становнике критичних крајева.³⁷ А из Ивачићева извјештаја 15. I 1839. налазимо доста података о ситуацији у Доброти од августа до децембра 1838. год. Тако су Залажани посљедњи пут платили цркви, у Доброти од августа до децембра

³⁵ То је речено у званичном извјештају Ивачића од 27. IX 1839. (ZIM, DAZ 231 (b. IX а С X/5. 1. 1839) »пр. 2 ottobre 839. 1717/»р 621«, № 461/»р.

³⁶ Мемоари капетана Фридриха Орешковића из 1838. год. (др Јевто Миловић.) Историјски институт НР Црне Горе, Цетиње 1949, стр. 30.

³⁷ ZIM, DAZ 33 (b. II а С. Prot. Riserv. 1839) »пр. 16 gen. 839 RP N 4« br. 251.

1837. год., а сада су се изјаснили да ће од сада плаћати једино ако се одобри стоци „оклањање и прилаз у магацинима и на обрађеним теренима“ Доброћања. То је била практична посљедица става црногорске комисије за разграничење да је брдо искључиво црногорско власништво Залажана и да за њега не дугују ништа. Осим увреда и трдњи којима је та изјава била попраћена, учестале су крађе, или покушаји крађа по Доброти. Которско поглаварство се обраћало Његошцу за интервенцију, али он, наводно, није ни одговорио на писма. Узнемирење становништва је достигло врхунац, јер је највећи број мушкараца одсутан у поморским путовањима, па старци и жене нијесу заштитени. Зато је општина затражила један војни одред, нудећи бесплатне станове и превоз. Затим је запажено да ниједан Црногорац који дугује Бокељима неку суму новаца више не исплаћује свој дуг. То опет од августа 1838, дакле од времена паштровског оружаног сукоба.³⁸

Током јануара 1839. односи се само још више погоршавају. Тако Ивачић наводи 10. фебруара пет разних покушаја напада. У кући Тома пок. Филипа Каменаровића, пошто се у њу није успјело ући, оштећен је кров, воћке и стабла. Исто тако су нападнуте куће Гргура Каменаровића, Ане Радимир и породица Опареновић и Петричевић. Како су укућани и сусједи давали отпор, оштећени су углавном кровови од пушчаних метака и камења.³⁹

У априлу 1839. је сачувано једно Његошево писмо, у ком он обећава Ивачићу строже мјере: „да је Залажанима строго залпријетио да стоку добро чувају да не би штету чинила добротскијем вртovima. У случају ако би преступили, бићеду наказани од суда.“⁴⁰ Треба уочити да је наглашена баш штета у вртovima. Још 24. VI исте године Ивачић песимистички извјештава Задар да сматра „некорисним било какав даљи корак“ за постизање било какве сагласности.⁴¹

Главни спољашњи фактор који је утицао на Његоша и црногорску комисију да одустане од свог максималистичког става био је од стране руског двора изражен преко дворског савјетника Александра Владимировича Чевкина, који је, како је познато, од краја августа 1839. члан комисије. Само то, наравно, не значи да је Чевкин повлађивао аустријоким ставовима. Напротив, он се нарочито у почетку енергично борио у корист ставова црногорске комисије. Али у исти мах он је одмах наметнуо енергичну тезу руског двора: разграничење је отпочети посао који се мора довршити, а то је практично значило да се морају

³⁸ ZIM, DAZ 231 (b. IX a C X/4 1. 1839).

³⁹ ZIM, DAZ 231 (b. IX a. c. x. 1/4. 1839).

⁴⁰ Писма II, н. д., стр. 161.

⁴¹ ZIM, DAZ 231 (b. IX c. X/5. 1. 1839) »пр. 28. јуна 839. 993/пр 422, № 423/рс“.

савладати мртве и безизлазне тачке, макар и на рачун извјесних уступака. Отуда и саме аустријске власти имају низ општрих примједби на Чевкињов рачун, али му се признаје да је он омогућио да се преговори уопште обаве до краја.⁴²

Мало по доласку Чевкина, наиме од 4. до 9. септембра 1839, водила се друга етапа разговора за повлачење граничне линије у Доброти. Његош је стигао у Котор са око 40 особа пратње, сенатора, главара и пвардије. Владика и Чевкин су пристаили да три пута у седмици буду на ручку гости окружног поглавара Ивачића. Он већ по првим контактима запажа промјене и жељу Његошеву да се гранична питања рјешавају, па наводи и његове мисли: „да се његова воља не слуша и да он не може дјеловати са својим обичним утицајем у једном предмету у ком је становништво у толикој мјери заинтересовано, а не зна на који начин да га обавезе на уступке, који му наносе највећу штету.“⁴³

Послије напорних шестодневних преговора долази готово до потпуног саглашавања, што изванредно задовољни Ивачић формулише, у свом извјештају од 9. IX 1839. год., на следећи начин. Граница се повлачи по врховима планина и према томе Црна Гора одустаје од захтјева власништва планине над Добротом. Планинске се падине, међушим, почевши од иза обрадивих површина, дијеле на три дијела. Двије торње трећине ће за испашу користити Црногорци, уз наплату неке годишње суме на име признавања власништва, док прва трећина планине — с морске стране — припада искључиво Доброћанима. Ивачић подвлачи да — три садашњем стању ствари — уговор не може да буде погоднији, јер је утврђено власништво планине, а удаљавањем стада од насеља смањиле се могућности наносења штете.⁴⁴ Само је једно питање било још отворено, јер се Доброћани још нијесу били изјаснили да ли ће црногорски пастири — када снијег прекрије друге двије трећине планине — моћи сићи са стоком и на подручје оне прве трећине планине, иначе резервисане за Доброћане.⁴⁵

Два дана касније (11. IX) Ивачић јавља да је и тај спорни детаљ ријешен, јер иако Доброћани нијесу пристали на поме-

⁴² У том смислу је нарочито занимљив извјештај Ивачићев Задру од 13. IX 1839. под № 447 (ZIM, DAZ 231 (b. IX а с X/5. 1. 1839)). Потпуно исто мисли и Његош у писму руском министру иностраних послова К. В. Неселроде, од 18. јула 1841. год. „без Чевкина — разумије се — да се ово разграничење не би довршило“. Писма II, н. д., стр. 286.

⁴³ ZIM, DAZ 231 (b. IX а с. X/5. 1. 1839) »рг. 11. sept. 839 1537/рр. 569. № 436/р. с.

⁴⁴ У својим Мемоарима капетан Орешковић на једном мјесту коментарише евентуалну ниску границу у Доброти и каже: „Како бисмо могли јемчити Доброћанима за њихове милионе које су они уложили у трговину ...“ (н. д., стр. 29).

⁴⁵ ZIM, DAZ 231 (b. IX а с. X/5. 1. 1839) »рг. 14/9 39. 1557/рр 573. № 441/р. с.«

нути уступак, црногорска комисија је одустала од свог захтјева. Ивачић додаје да је тиме питање потпуно ријешено и да још само преостаје низ техничких обрада.⁴⁶ Овдје нам није јасно да ли су овај став отпора против коришћења треће трећине у доба снијета наметнули представници аустријских власти или су га сами Доброћани захтијевали као посљедицу недавне јаче несигурности на том подручју. Али Ивачић тада још није слутео да се више инстанце не само неће сложити са његовим одушевљењем него да ће узети сасвим нови курс и да ће га овај његов став довести и до елиминисања из саме комисије за разграничење.

Дана 18. IX 1839. год. Његош и Ивачић су потписали ову коначну редакцију постигнутог прелиминара. У њој се у првом реду истиче да линија иде врхом брда, а означено је 13 топонима, нешто више него што ћемо срести у коначном протоколу из 1841. год.⁴⁷ За већ споменуте двије трећине брда, које ће Црногорци користити за испашу, употребљен је термин „заувијек“, уз наплату од 12 форинти годишње, као признање власништва. Посебно се предвиђа случај санитетског кордона и подвлачи да ни то неће ометати слободну испашу на горње 2/3 планине.

Његош је у ствари био дубоко незадовољан промјеном свога става и уступцима на које је био присиљен. О томе имамо потврде у једном извјештају Ивачића од 30. IX исте године. Он јавља оно што је сазнао од неког достављача из блиског Његошевог круга и каже: „Владика је по свом повратку из Котора на Цетиње био увијек тужан и замишљен. Неколико дана после доласка, упитао га је нећак Ђорђевије Петровић, у присуству неких сенатора и главара, како смо обавили посао око разграничења, а владика је одговорио: Као што су хтјели Аустријанци; у Бечу хоће да нас упропасте, а Русија их у томе помаже; сада када су нам украли оно што су хтјели, надам се да ће нас оставити на миру. — Зато се окренуо према двојици сенатора и неколико прмничких старјешина, додајући: Досада сам радио све оно што су хтјели Аустријанци, али за Паштровиће они ће урадити све оно што ја будем хтио; нећу уступити ни један комад земље; ако га не прекрију са толико злата; руски савјетник ме увјеравао да је из Беча наређено да све те земље буду добро плаћене.“⁴⁸

Али, како се могло очекивати, и народ се припремао да излије свој гњев. У том истом извјештају стоји да је 25. IX одржана на Његушима једна општа скупштина представника свих

⁴⁶ ZIM, DAZ, isto »пр. 16. september 839. 1583/pp. 574«, № 443/p.c.

⁴⁷ Нарочито је тај већи број топонима на почетку повлачења границе изнад Љуте. Ту је умјесто почетне тачке Причца из 1841. наведено још Њилово ждријело, Веља глава, На крај косе, На крај паса, Крај брлога, а затим слиједи Главича више Остојне, па даље све подједнако до Пестинграда. (ZIM, Библиотека Археолошког музеја, Сплит, »Regolazione dei confini verso il Montenero«, 18. IX 1839. br. 251).

⁴⁸ ZIM, DAZ 231 6 b. IX a C X/5. 1. 1839) »пр. 5 ottobre 839. 17338/pp.628.

домова катунске нахије. Ту је одлучено да се униште гранични знаци недавно постављени у Доброти, Шпиљарима и Шкаљарима и да се не дозволи њихово постављање у општинама Побора и Мајина. Такво обиљежавање граница они сматрају крајње штетним по своје интересе. Сматра се да су истог мишљења и владин брат, његови рођаци и друга својта, као и да су се изјаснили у том смислу. Али чим је владика о томе обавијештен, одмах је тамо упутио гвардије и објавио писмено наређење да ће сваки који се усуди да дирне граничне ознаке бити смјеста стријељан. Чим су се гвардије појавиле, скупштина се разишла, али су, наводно, сви учесници једнодушно протестовали и узвикивали како владика нема таква овлашћења да уступа оно што му не припада и да им сада ништа друго не преостаје него да траже склоништа на турској територији. Тог истог дана Његош се препирао са сенаторима и осталим главарима сакупљеним на Цетињу. Сенатори су ишли толико далеко да су се изјаснили како ће сви отпутовати и оставити га самог, јер он сам — против њиховог мишљења — хоће да уступа црногорску територију стечену оружјем и по цијену крви њихових предака.⁴⁹

Па ипак све је превладао ауторитет руске тезе да разграничење треба обавити и наћи споразумна рјешења.

Али негативно мишљење су дали и виши аустријски кругови у Задру и Бечу. Још и прије коначне редакције, Задар је у инструкцији упућеној Ивачићу 17. IX нарочито негодовао због одабране форме емфитеузе (вјечног закупа) за горње 2/3 планине, до које се стварно дошло. А у томе „предвајању својине“ су, наводно, много лошије прошли Доброћани, јер је њиме остало само име власника и годишња накнада, док ће Црногорци имати стварни посјед и фактично уживање терена.⁵⁰ Умјесто уповора о емфитеузи, требало је — по мишљењу Задра — једним документом повући границу, а сасвим посебно потписати евентуални уговор о испашаи, али са ограниченим трајањем и, по могућности, уз отказни рок. Тим поводом се резимирају пет главних циљева разграничења (стратешки, „психолошко-привредни“, политички, царинско-полицијски и санитарни), који оваквим рјешењем, наводно, нијесу постигнути.⁵¹

Ивачић је, заједно са Орешковићем, међутим, у низу аката доказивао реализам овакве солуције, затим посебно тешку ситуацију из које је проистекла и чињеница да су Доброћани задовољни. А изнад свега постигнуте су три главне користи по Аустрију: граница иде врхом планине и посједује се њено вла-

⁴⁹ Све из истог горе цитираног документа.

⁵⁰ У вези са овим ставом ми ћемо нешто касније (25. IX) у једном писму наћи то чак овако формулисано „док како се то обичава рећи, ми имамо дим, Црногорци имају печење...“ (ZIM, DAZ 231 (b. IX а С X/5. 1. 1839).

⁵¹ ZIM, DAZ исто, № 1583/pp.

еништво, удаљује се линија испаше за једну трећину од добротских кућа и терена и добија се тачка Пестин-град, нарочито важна за даље повлачење граничне линије.⁵² Али покушавајући да помири свој став са новим захтјевима претпостављених, Ивачић упада у извјесне контрадикције. Брани се нпр. да 2/3 горње добротске планине нијесу предвиђене искључиво за испашу црногорске стоке него и добротске, на заједничко коришћење, а нама је познато да је то искључиво теоретског значаја. Затим обећава да ће накнадно послати своје сугестије на који ће се начин најлакше постићи тражено укидање „заједничке испаше“, да се тако, наводно, отклоне сукоби.⁵³ Из Задра се и даље критикује и пожурје одговор.⁵⁴

Занимљиво је да баш у таквој ситуацији, када сигурно осјећа свој пољуљани положај, Ивачић спроводи једну другу иницијативу, која се, како нам се чини, уклапа у његов релативно либералнији систем гледања на односе са Црногорцима. Јер исто као што је по његовом схватању било нереално и непожељно форсирање укидања сваког контакта на граници у Доброти и другдје, тако је и на овом другом колосијеку радио на проширењу тих контаката путем трговачких односа. Мислим на три занимљива документа од 21. и 24. октобра 1839. год. Ивачић је тада прикупио мишљење депутата на црногорском пазару у Котору Рафаелија и царинског службеника Јоза Мариновића. Не улазећи у детаље тог посебног питања царинских односа, подвучимо само да су обадвојица истакли потребу укидања царине на прехрамбене продукте широке потрошње који се продају на мало и смањење цијене соли. Убирање знатне увозне и потрошне царине изазива неподобање и удаљује Црногорце због малог обима зараде, губљења времена и сукоба са органима власти. Ивачић је повео ту анкету у циљу оживљавања црногорске трговине на которском црногорском пазару и подржао поменуте ставове.⁵⁵

⁵² ZIM, DAZ isto, pr. 25. settembre 839 1653/pp 599. У извјештају од 27. IX Ивачић тврди да су „Доброћани много задовољни јер су постигли оно што се, неколико мјесеци раније, не би усудили ни надати се...“ ZIM, DAZ isto, »pr. 28. ottobre 839. 1717/pp. 621. № 461/рс. — У писму од 11. XI упућеном Задру Ивачић и Орешковић објашњавају да је Доброћанима остало право на коришћење дрва са планине изнад насеља, јер је Црногорцима дато само право на испашу. Али — додаје се — Доброћани то неће користити, јер се ради о ријетком грању и драчама, па се исплати трошак за довоз. (ZIM, DAZ isto, »pr. 16. novembre 839. 2091/pp 695«, № 503/p.c.

⁵³ ZIM, DAZ, isto, »pr. 19. ottobre 839, 1853/pp. 648«, № 477/p.c.

⁵⁴ ZIM, DAZ isto, № 1853/pp.

⁵⁵ ZIM, DAZ isto, »pr. 24. ottobre 1839. 818/p« № 182, isto № 789/p i isto »pr. 30. ottobre 839. 1939/pp. 665«, № 818/p.

III

Како се могло очекивати, прелиминарни уговор из 1839. год. са дијелом који се односио на Доброту није у пракси поштован. Заправо, између шест општина о којима се расправљало ниоткуда није било жалбе осим из Доброте. Ивачић и Орешковић 30. III 1840. јављају Задру да „тамо Црногорци у испаши не прелазе само ону трећину планине која је резервисана за Доброћане, него — како је уобичајено — силазе с времена на време до насеља и заузимају и понеку обрађену земљу.“ Признаје се да нереди нијесу достигли степен из протеклих година, али се ипак јављају, макар и са мање штете. Писмено се тражила интервенција владичина, али није одмах стигао одговор. Ипак се приватним путем сазнаје да је Његош наредио да се ухвате пастири и да им је пријетио да се уздрже од таквих злоупотреба. То је имало само тренутног ефекта, а послије су се нереди опет појавили као и раније. У свему томе је ипак олакшавајућа околност да заправо послије саглашавања о прелиминарима из 1839. није издат формални протокол, нити је кап. Милкић још обилежио ону добротску трећину брда.⁵⁶ Сачувано је и једно Његошево писмо од 19. маја 1840. у коме се назива „стидним и подлим дјелом“ сјеча лоза и неких других стабала на земљи конта Ивановића и Ива Радоничића „у планини Доброте“. Ако утврди да су то Црногорци, осим накнаде штете обећава да ће бити и „жестоко наказани“.⁵⁷

У првим аустријским инструкцијама пред обнову нових преговора (17. III 1840) јасно се каже како је одлучено да се не подрже тезе прелиминара закљученог 1839. год., да се „убудуће не трпе садашњи сервитути...“, као и да се формулишту предлози за висину новчане накнаде спорних терена.⁵⁸ Аранжмани из 1839. одјењују се као штетни и њих треба једноставно поништити.⁵⁹ Јасно је да су код таквог заокрета биле неизбјежне и персоналне промјене у аустријској комисији, и то нарочито главног носиоца одбачене концепције, самог Ивачића. Тим прије што је он остао упоран у својим схватањима. Окружни комесар Едвард Прије, наравно, радо цитира вишим властима те „неповољне“ изјаве Ивачићеве у прилог Црногорцима. Ту је заправо ријеч о паштровској планини, али је ипак неопходно навести, јер без сумње има битних аналогија са добротском планином. Тако је, наводно, Ивачић говорио: „Како они могу живјети без планине? Ја вјерујем да би се наши поданици задовољили да све нагусте, кад би им се само дала новчана накнада.“

⁵⁶ ZIM, DAZ 281 (b. X a, c X/5. 1. 1843) »пр. 4/4 840. 731/рр«) № 572/рс.

⁵⁷ Писма II, н. д., стр. 231.

⁵⁸ ZIM, DAZ 245 (b. X a c X/5. 1. 1840 ex offo 598/рр 138.

⁵⁹ Тако се напр. 24. XII 1840. Турски обраћа Шалеру следећом терминологијом »durch die bewirkte Aufhebung des für uns nachtheiligen Vertrags von Jahre 1839«. ZIM, DAZ 245 (b. X a C. X/5 1. 1840) fr. 2739/рр.

Нови гувернер Далмације, Јохан Аугуст Турски, 8. VIII 1840. обавјештава Ивачића да комесар Прије преузима његов положај у Комисији за разграничење. А иначе ранији блиски Ивачићев сарадник, Орешкович, отворено је објаснио Чевкину зашто је уклоњен његов колега: „... наша влада је нашим прошлогодишњим радом била крајње незадовољна“. На то је Чевкин дао једну, вјероватно, сасвим заједљиву примједбу на француском: „Вашу владу је заиста тешко задовољити“.⁶⁰

Али ни смјењивање Ивачића није било довољно. Из Задра је специјално допутовао у Котор, и од 13. XII 1840. налазио се у својству предсједника комисије, дворски савјетник Шалер.

А прије свих контаката дјеловало се свакако на дипломатском пољу, и то на најефикаснијем мјесту, у Русији. По неким локалним обавјештењима од 25. X 1840, Аустрија је преко руског министарства јако напала Чевкина, тако да, наводно, он не би био поново упућиван „да прије није писао владици, а овај у Русију“. То их је још више приближило.⁶¹ Али је занимљиво како је сада необично порасло и аустријско повјерење према Чевкину. У инструкцији од 5. XI 1840. Шалер наводи баш Чевкина као zgodnu особу која би посредовала код Његоша у прилог нове тезе. Чак се спомиње новац и говори се о 1000 форинти са којима би Чевкин требало да диспонира, „да их даде владици у случају да се својски заложу за одређивање границе“. Додаје се затим да би се могао предложити и један већи поклон ако његово држање буде такво да се остваре аустријске жеље.

У тако крајње измијењеној атмосфери почели су коначни преговори од 13. до 17. децембра 1840, које можемо исцрпно пратити према Шалеровом извјештају. Према плану рада првенство је требало да добије папштровска планина, али како су лоша сњежна времена онемогућили тамо рад, одлучило се да се треће на низ насеља око Котора, међу којима се налазила и Доброта. Владика 14. XII нарочито говори о Његушима, али ће у ствари расправа о суми за одштету подручја Доброте, којима правитирају Залази, да се обави заједно са Шпиљарима и Шкаљарима, којима правитирају Његуши. Па како је цјелокупна Његошева аргументација сасвим слична за цијело то подручје, потребно је да се на овоме укратко задржимо. Дакле, у вези са Његушима владика истиче да је право на испашу за тамошњих 400 породица питање њиховог елементарног одржавања и да без тога они једноставно не могу да постоје. Али већ идућег дана долази до дубоке и битне измјене. Његош је изјавио да би се Црногорци одрекли права на заједничку испашу, да би порушили своје колибе и спровели исправку границе ако би им се исплатила накнада од 35.000 форинти. То је, у ствари, била далеко

⁶⁰ ZIM, DAZ исто, »пр. 4/11 840, 2375/рр 573«.

⁶¹ Обавјештења су попа Јока Пламенца из Вољевиха. ZIM, DAZ, исто.

смањена и веома повољна цифра, јер је прошле године већ било ријечи о 3000 форинти годишње помоћи у жити, или 60.000 форинти једном заувјек. Његош ту прецизира да би за одржавање његушких 300 — 400 породица, последије лишавања сточног фонда, било потребно житарица за 40.000 форинти, али се одриче својих 5000, да би се ово питање довршило. Уз ово изванредно велико попуштање Његош је повезао и једну молбу на аустријске власти, по којој се види да је очекивао не само негодовање него и евентуални тежи отпор народа, па је предвиђао потребу употребе силе и економског притиска. Зато је тражио да се евентуални побуњеници не примају на аустријску територију и да се, ако он то затражи, затвори приступ на которски пазар.⁶²

За овако повољну понуду и сам Шалер је дао коментар да сматра како је владика заиста испуњен жељом да задовољи аустријску владу. Није случајно додао како га је о томе и Чевкин увјеравао. Али и поред тако повољне и на половину сведене прошлогодишње понуде, још увијек се на сједницима од 15. до 17. децембра покушала смањити и та сума. Његош је упорно бранио 35.000 форинти као највећу могућу концесију. Он је тврдио да то никако није довољно да пружи одштету Црногорцима и истицао је своје личне материјалне жртве које ће морати да уложи у родним Његушима.

Да уочимо колико је била умјерена понуда од 35.000 форинти накнаде, задржимо се на званичној аустријској процјени, која је дуго припремана. На основу извјештаја катастарског инспектора за процјену Милајзена и самог Шалера, видимо да је вриједност предјела предвиђених за испашу обрачунавана уједно за Доброту, Шпиљаре и Шкаљаре, и то на бази прелиминара из 1839. године. Не улазећи у неке разлике у премјеравањима, површина између врхова планина и приватног посједа износила је 1188,43 ха (2069 јоха),⁶³ тако да двије трећине од тога, предвиђене за испашу Црногораца, износе 792,10 ха (1379 јоха). Ако за један јох треба највише платити 15 форинти, сума би износила 20.685 форинти, те би по катастарској процјени половина тога износа била око 10.000 форинти. Али осјећајући да је овај званични став сасвим једностран и пристрасан, Милајзен узима и друкчије базе за обрачун и дозвољава двије ограде. С једне стране он прави занимљив покушај да објективно утврди коју посебну вриједност та земља има за Црногорце, који су везани за висока, сњежна подручја. За њих, наиме, три јоха (1,72 ха) њихове властите љетње испаше једино тада имају вриједност ако им стоји на располагању један јох (0,58 ха) зимске испаше. То значи да њима 1 јох зимске испаше вриједи 4 јоха

⁶² ZIM, DAZ 245 (b. X a C X/5 1. 1840) »pr. 4/12. 840. 2739/pp 652«.

⁶³ 1 Joch = 0,5764 ха или 5.764 м².

исплаше уопште. Тако би споменуто подручје од 792,10 ха вреједјело за Црногорце преко 80.000 форинти, или, по катастарским резултатима, 40.000 форинти. С друге стране, Милајзен признаје да ако се процјена препусти процјенителима, сума ће износити знатно више. Нпр. Пламенац и Бердар сматрају да један јох вреједи чак 147, а не 15 форинти! Тако би сума споменуће површине изнијела преко 200.000 форинти. Или ако се узме процјенивати оних 7000 оваца што, наводно, пасу на подручју споменуће три општине, и ако се корист од сваке овце израчуна чак и са најмањим износом од 1 форинте, опет ће се сума попети на 140.000 форинти. Зато се уопште препоручује избјегавање процјена.⁶⁴

На питање зашто је Његош ишао тако далеко у попуштању, давани су разни одговори. И посматрајући само овај мали тракт разграничења којим се бавимо, јасно је уочљив у првом реду велики руски утицај. И као што је први долазак Чевкинов довео до оног — тада тако тешког — компромиса из 1839, тако су инструкције које је сада поново донио из Москве произвеле жељени ефекат. То је Његош сам рекао и пред Шалером, додајући, наравно, и Аустрију.⁶⁵ Уосталом, колико је руски утицај тада био велики и каква је била приврженост Црногораца баш тога времена, па и чланова Комисије за разграничење са Његошем на челу, према Русији, даје нам занимљивих података Орешковић у својим Мемоарима из 1838. За Његоша каже да користи „сваку прилику да с нарочитим наглашавањем уздигне дјела Русије: сваком згодом хвали на сва уста ванредност руских установа...“⁶⁶ А на многим званичним састанцима комисије црногорски главари ословљавају Орешковића: „Па шта је! Ми смо овдје! Московски цар и бечки ћесар хоће да знају гдје су њихове границе.“⁶⁷ Затим, веома је карактеристичан фрагмент из Његошева писма руском министру иностраних послова у доба кризе преговора 1. VIII 1838: „бојећи се изнад свега ненаклоности руског двора“,⁶⁸ или последије обављеног посла: „изнад свега ми је пријатно да сам испунио вољу монарха кога обожавамо.“⁶⁹

Наравно да је током разграничења било и тешких искушења и криза у том потчињавању вољи Москве, што се једва могло поднијети. У том смислу су карактеристичне честе заклетве брата Владичина, Пера: „Бога ми, кад би лично дошао амо Никола Павловић, тако они називају цара руског, не бисмо ни-

⁶⁴ ZIM, DAZ 245 (b. X a C X/5. 1. 1840) и исто pr. 4/12. 840. 2739/pr 652.

⁶⁵ »... dass er nur um die Wünsche Österreichs und Russlands zu erfüllen, diese Offerte gemacht habe...« исто.

⁶⁶ Мемоари капетана Орешковића, н. д., стр. 16.

⁶⁷ Исто, стр. 23.

⁶⁸ Писма II, н. д., стр. 96.

⁶⁹ Исто, стр. 286.

икад одустали од својих захтјева.“⁷⁰ А последије рјешења границе у Доброти и око Котора, Његош је 1841. год. — по Чевкићевом свједочанству — у вези са Паштровићима у једном тренутку помислио и да коначно жртвује руску помоћ.⁷¹ Ствар је — како је познато — у јулу 1841. завршена компромисно „претполавањем паштровске планине“.

На тај начин утицај руског дворског савјетника био је пресудан и за разграничење у Доброти и осталој околини Котора, а никакко не понуђени новац, аустријски брилијантски крст или руски орден св. Ане. Осим тога, ми смо још у уводу изнијели претпоставку о Његошевом увјерењу да он заправо тиме и неће у ствари нашкодити Залажанима, јер ће се поред свега испаша морати и даље да одвија. Та мисао је могла знатно олакшати Његошеву одлуку.

IV

И на крају, ево дефинитивног текста „Протокола о границама између аустријске општине Доброта, срез которски, и црногорског села Вељи и Мали Залази, општина Његуши, која припада Катунској Нахији.“ Послије тог написа на насловној страни, слиједе четири странице писане двојезично у упоредним колонама, на италијанском и на српскохрватском, ћирилицом.⁷² Како је текст дословно преведен, то дајем само нашу верзију.

„Описаније од границах међу австријскијем обществом од Доброте и црногорскијем селом Вељег и Малог Залаза, од общества Његушкога, нагођене међу нижеподписатијема главариима и старјешинама. Граница међу поменутијема два общества почиње у мјесто звано Причац 62 клафтера⁷³ више Марова Гумна, дје је забиљежен крст с числом 13.

Одовлен граница проходи пут једн(им) вељим кршом, зовоми Врх Остојне, који се налази на стермено од планине Лињево. Ово је мјесто забиљежено с крстом и с числом I.

Одовлен линија од границе сљеђује на мјесто зовомо Главица више Радмиллови(це), који такођер налази се како планина наниже од Лињева пут истога мјеста. И овден је био забиљежен крст с ч. 2.

Одовлен граница иде на Лињево планин(у), највисочију од осталијех пут сјеверозапада од Малог Залаза, мало мање од 60 клафтера на лијево више малог пута, који води из Доброте у Мало Залазе. На истоме мјесту био је забиљежен крст с ч. 3.

⁷⁰ Мемоари н. д., стр. 41.

⁷¹ „... да ће се он шта више рађе одрећи руске помоћи, него што ће пристати на нешто што никад не би могао да спроведе и што би присилило његов народ... да устане против њега“. Мемоари... н. д., стр. 20.

⁷² Докуменат се налази у архиви цркве Св. Еустахија у Доброти.

⁷³ 1 клафтер = 1,896484 м, односно око 1 м и 90 цм.

Одовлен праница сљедује на врх зовоми Врх Штит, највисочији врх више цркве С. Евстафија од Доброте, и ту је био забиљежен крст с ч. 4. Под истем врхом пут сјеверозапада има један кам, који показива житељима од Доброте подне, када сунце до по њега облиста.

Одовлен праница сљедује пут мјеста назватого Степен, и крст с ч. 5 био је забиљежен 60 клафтера далеко од малог пута на врх од планине, који води из Доброте у Веље Залазе.

Одовлен, вазда врховима од планинах који су више Доброте, праница иде на Виноградац, врх каменити пут востока, више цркве С. Ивана од Доброте, мало мање од 400 клафтера пут југозапада од Вељег Залаза. Исто је мјесто забиљежено с крстом и с ч. 6.

Одовлен праница сљедује на три врха један за друтијем идући од Виноградаца у Пештинград, који се врхови зову Бољевица, Врх Прадина и Бјелишаница и који су забиљежени с крстима и с ч. 7, 8, 9.

Одовлен идући више Веље пећине која се зове Безданица, која је пут јула од кућах Гачевићах из Вељег Залаза, праница достиже у Пештинград, највисочији врх више Доброте пут сјеверовостока од Котора. Ту је био забиљежен крст с ч. 10.

Одовлен на конец, праница (која је у прењу међу австријскијема обштествима од Доброте и од Шпилъара) слази на поток зовоми Шкурда, и ту је био забиљежен крст с ч. 11 на мјесто зовоми Старац, велики крш на лијевоме крају ист(ога) потока, суштиј више Врх Праћиште.

Овден свершава се праница међу австријскијем обштеством од Доброте и црногорскијем селима Вељег и Малог Залазе.

За бољу јавственност овога Описанија приобштава се овоме Протоколу чертеж (план), у исто вријеме учињено, који указива ход од пранице међу поменутијема два обштества.

Примјечава се пак да у дан 15 јулија 1841 годa била је начињена и подписана једна особита Погодба, касатељно о уговорима под којема имало је и имаће мјесто горепоменуто поставленије од праницах међу австријскијем обштеством од Доброте и црногорскијем селима Вељег и Малог Залаза.

Настојашћинј Протокол од стране обштества од Доброте под-писује га Николаје Трипковић, подештад⁷⁴, Блазиј Радмир⁷⁵, Вожко Милошевић,⁷⁶ Антон Ивановић Мојро,⁷⁷ старјешине;

⁷⁴ Тадашњи председник општине Никола Андријин Трипковић рођен је 22. XI 1789. године.

⁷⁵ Заправо Радимири Трипо Стијепов, јер се у Доброти среће тај обичај да се имена Трипо и Блажо замјењују. Рођен 25. VIII 1784, умро 5. I 1866. О том пом. капетану и бродовласнику има доста података у чланку Бурка Радимира „Поморски капетан Филип Радимири“, ГИМК VII, 249—250.

⁷⁶ Рођ. 13. V 1796, умро 11. VII 1876.

⁷⁷ Истодобно живе двије особе истог имена. Један од 27. VIII 1787 — 22. X 1848, а други од 10. V 1779 — 27. VI 1842.

а од стране селах Вељег и Малог Залаза подписујемо Лазо Пророковић, капетах од Гвардије, а старјешине Томо Николић, Вуко Ивановић и Никола Перић.

Учињено и закључено данас 15 јулија 1841 хиљада осамсто четердесет и првога года.“

Слиједе својеручни потписи. Од Залажана био је писмен само Пророковић, а остала тројица су ставила крст, а име је дописано.

Најзад слиједи девет печата. Испод првог пише на италијанском језику „Печат протопопа Калуђеровића“, за црногорске општине Вељи и Мали Залази. Испод њега је исти печат, само са ћирилским потписом „Протопоп Никола Калуђеровић, капетан перјанички сједок крстима.“ Даље слиједе опет два иста печата. Први је потписан: „Перо Петровић брат владицин“, а испод њега „Владика черногорски П. П. Његош.“

На крају италијанске колоне су печати: општине Доброта, царско-краљевског пореског инспектора Милајзена, капетана Орешковића, царског комесара де Пријеа и дворског савјетника Шалера.

Географску карту, која се спомиње у Протоколу, дајемо у фотографском прилогу. У оригиналу је величине 61x47, а израдио је кап. Микић са датим размјером: 1 бечки талтац = 200 клафтера, што би данас представљало размјер 1 : 14.400 м (1 Wt. Zoll = 0.0263401 м). Карта је двојезична, али при врху са десне стране налази се напомена, само на италијанском језику, о приватном власништву терена на сјеверу, изнад Ораховца, унутар и ван спорних граница између Доброте и Ораховца. Ти приватни терени су означени бројевима од 1—5 и припадају Вукашину, Петру и Стефану из Залаза, Лујић Петру и Стефану из Залаза и породици Перовић из Ораховца.

На сјеверној граници Доброте је, са двије црвене линије означен спорни терен између Доброћана и Ораховчана, у величини — по Милајзену — од 37,34 ха (65 јоха), у вриједности од 244 форинти. Доброћани сматрају да њихова граница треба да почне од Веље главе, а Ораховчани тврде да то треба да буде линија Љута ријека — Причац. Аустријске власти су — како видимо — у спору својих поданика дале за право Ораховчанима. О том спору има доста и документације, али он не спада у ову тему. Једино је неопходно да истакнемо да су власти, по свој прилици, радије дале за право Ораховчанима, пошто им је њихов став ишао у прилог. Прије је у свом извјештају Задру од 1 окт. 1840. истакао да Ораховчани, како му изгледа, неће да при-

стану на заједничку испашцу, као што су то били урадили Доброћани!⁷⁸

У дну планинских падина повучена је преко цијеле Доброте „линија између општинске испаше и приватног власништва Доброћана“, како то стоји на италијанском. Означена је и линија старијег пута уз обалу, јер је овај нови Аустрија прадила од 1902—4. год., а исто тако и „старог пута“ иза кућа, преко обрадивих површина. Од важнијих локалитета уз обалу означене су углавном католичке цркве: Св. Петар на Љугој, Св. Еустахије, недовршени Св. Иван у Каменарима, Св. Матеј и Св. Илија. Исто тако и дубље у брду су обиљежене двије мале црквице: Св. Иван и Сви свети (обично Св. Врача), раније гробље. Од зграда је једино поименично обиљежена кућа Дабиновића, позната „Кокотова кула“.

И на јужном крају границе је црвеним линијама означено спорно подручје између Доброћана и Шпиљара. То је мала парцела од 20,10 ха, процијењена на 131 форинт.

За још бољу оријентацију у наведеном тексту Протокола и за прецизније снаглажење у означеним топонимима на приложеној карти, могу нам одлично послужити неки подаци званичних аустријских премјеравања, обављених још 1839, а коритованих послје дефинитивног разграничења у Задру 8. II 1842. године.⁷⁹

У том документу Доброта је премјерена по ширини (исток-запад) на 1596 м (840 клафтера), а по дужини (сјевер-југ) на 7.577 м (3.988 кл.). Праница почиње од врха Пестинграда,⁸⁰ сјевероисточно од Котора, и прелази равном линијом „међу пашњацима“ до Безданице пећине (изнад цркве Св. Матеја; то је иначе велика провалија јужно од кућа Гачевића, који припадају Великим Залазима), у дужини од 606 м (319 кл.). Од Безданице праница иде преко три врха до Виноградца. Први је Бјелишница (изнад црквице Сви свети, иза кућа у брду), одакле до другог врха Градине (изнад воде „Биоковина“) има 247 м (130 кл.), а до трећег врха Бољевице (изнад Опарен-бријега) 365 м (192 кл.). Одатле до врха Виноградац (изнад црквице Св. Ивана у брду и Каменара), а поново 760 м југозападно од Великих Залаза има 538 м (283 кл.). Затим до Степена (изнад куће Дабиновића — „Кокотове куле“), гдје се завршава на 114 м удаљености

⁷⁸ ZIM, DAZ 245 (b. X a c. X/5. 1. 1840) »pr. 1. ottobre 1840«, № 696.

⁷⁹ »Descrizione definitiva del comune censuario di Dobrota. Катастарска управа, Сплит.

⁸⁰ У Протоколу и у Вуковом Рјечнику налази се „Пештинград“. Данаас је сасвим превладао изговор „Пестин...“, али је сасвим сумњив податак Ердељановића да би етимологија била по неком которском властелину Пести. (Др Јован Ердељановић, Стара Црна Гора, СКА бр. 24, Београд 1926, стр. 390).

означени пут за Веље Залазе,⁸¹ има 885 м (466 кл.). Одатле до врха Остојне (изнад цркве Св. Петра на Љутој) има 289 м (152 кл.). И најзад до врха Причтац (изнад Љуте ријеке), има 638 м (336 кл.).⁸² На 118 м испод Причца је Марово тумно.

Овдје није споменуто врх Штит (изнад Св. Еустахија и Трипковића), између Степена и врха Остојне, у вези са којим је дат интересантан податак да се на једном његовом камену сјеверозападно испод врха налази камен, по коме су се становници оријентисали да је подне када се, наиме, он сунцем осветли до средине. Још није споменуто ни Лињево (изнад Рашкова бријег), гдје је на 114 м од њега означен пут, који из Доброте (од Трипковића) води за Мале Залазе.

На тај начин би биле ближе објашњене све важније појединости приложених докумената.

R É S U M É

Miloš Milošević

ATTITUDE DE NJEGOŠ PENDANT LA DÉLIMITATION LIMITROPHE AUTRICHIENNE-MONTÉNÉGRINE DANS LA RÉGION DE DOBROTA (1837—1841)

D'une série de questions contestables apparaissant devant la commission austro-monténégro-allemande de délimitation (1837—1841) l'auteur éclaircit la région d'habitation littorale de Dobrota, au nord de Kotor. On a dû surmonter là-bas de grandes difficultés qui dans la premières phases de pourparlers paraissaient insurmontables et susceptibles de provoquer d'assez grandes perturbations. Les questions contestables se rapportaient à des endroits de délimitation aux sommets des montagnes ou plus bas vers les endroits habités, ainsi qu'au droit de pâturage des habitants de Zalaza sur les versants de la montagne au-dessus de Dobrota. Des thèses contradictoires ont été très énergiquement soutenues car les uns s'en rapportaient à la documentation historique tandis que les autres à l'usage réel du pâturage de longue durée. Et, en effet, depuis que les habitants de Dobrota s'orientaient plus complètement vers l'occupation maritime, les habitants de Zalaza descendaient plus profondément vers la mer.

On aboutit tout de même au succès à la première phases de pourparlers sous l'influence de A. V. Čevkin et grâce à l'attitude relativement modérée des habitants de Dobrota et du préfet Gabriel Ivačić. Par le traité préliminaire de 18-IX-1839 la frontière a été

⁸¹ Тај пут из Доброте креће од воде „Шкрдио“, односно од нове и старе цркве Сви свети (св. Врача).

⁸² Ове двије последње ознаке су — вјероватно — грешком замијењене, како то изгледа по сразмјерама на карти.

tracée aux sommets de la montagne, mais les habitants de Zalaza avaient obtenu le droit de pâturage sur 2/3 de cette montagne.

Cela avait provoqué pourtant une réaction parmi les hauts cercles autrichiens qui aspirèrent à une séparation plus complète entre les habitants de Boka et du Monténégro et à la dépossession de la propriété privée appartenant aux Monténégrins à Boka. Ivačić a été destitué de sa fonction en Commission et il fut remplacé par le conseiller de la Cour, le baron Ferdinand von Schaller. Le Protocol définitif de délimitation fut signé le 15-VII-1841 et d'après lui le Monténégro, sous la pression russe, renonça complètement à son droit de pâturage et pour en être dédomagé, ainsi que pour d'autres terrains voisins, l'Autriche a payé 35.000 florins.

Njegoš en tout cela était fort influencé par les courants exclusifs dans sa Commission. D'un côté il fut sous l'influence de son oncle Lazo Proroković qui n'était pour aucune concession et de l'autre côté sous l'influence du représentant russe qui au nom de son gouvernement avait insisté que la délimitation se fasse même au prix des grandes concessions. Et cette influence fut décisive. Mais, quant à la section de Dobrota il est probable que Njegoš fût extrêmement accommodant car il savait intimement qu'aucune formule légale ne pourrait changer l'inévitable attachement des habitants de Dobrota aux pâturages côtiers plus chauds quand la neige couvre la montagne. L'auteur consacre son premier chapitre à la documentation recueillie concernant la délimitation, le second et le troisième chapitre sont consacrés à des phases mentionnées des pourparlers de 1839 et 1841 tandis que dans le chapitre final est donné le Protocol de 1841 avec commentaire.